

Nešto za ništa – financijske prijevare

Ne raditi ništa a svejedno *masno* zarađivati, za mnoge je ultimativni ideal. Prihodi neproporcionalni uloženom trudu i vremenu, odnosno novac bez rada etablirao se kao posve uobičajen cilj u društvu u kojem su vrijednosti poremećene. Usporedo s tim zaboravlja se da je radnik „vrijedan plaće svoje“ (Lk 10, 7), pa mnogi rade mjesecima za okruglu nulu (štoviše, kod nas je moguće i da poslodavac ne isplaćuje radnike ali istodobno financira političke stranke). Rad se omalovažava, cijeni se nerad, a zavidi se onima koji zarađuju najviše radeći najmanje. Treba li onda čuditi što brojni traže alternativne izvore dodatnih prihoda, odnosno na razne načine nastoje umnožiti i oploditi stečenu ušteđevinu?

Neki su se osjetili prevarenima u avanturi investiranja u dionice Hrvatskog telekoma, no ako se išta moglo zaključiti iz redova za upis dionica u kojima je bilo preko 245 tisuća građana to je da mnogi od njih nisu znali (ili nisu bili sasvim svjesni) u što se zapravo upuštaju. Špekulanti su zaradili; oni koji su odmah prodali dionice zaradili su preko 43% prinosa već u prvom danu trgovanja. S druge strane, oni koji su u dioničarstvo ušli s namjerom dugoročnog ulaganja uočavaju kako je već neko vrijeme cijena dionice *niža* od one po kojoj su kupili. To još uvijek ne znači da neće zaraditi u dužem roku, no vjerojatno im nije svejedno što im investicija ne teče baš po planu.

Mnogi se također osjete prevarenima kada njihovi brojevi ne budu izvučeni u lutriji, te kad čuju da „ni u ovom kolu nije izvučena sedmica“. Uložiti sitno a zaraditi enormno je san svih snova, pri čemu se zaboravlja da su šanse za to manje od minimalnih. Tada je najlakše ne prihvatiti istinu i optužiti nešto ili nekoga za „namještaljku“. O, kako blažena bi bila naša ekonomija kada bi se bar dio njenih problema mogao riješiti sa tih 20-30 milijuna kuna što je *kapnulo* u proračun od lutrije – zavidjela bi nam čitava Skandinavija. To je suzica u oceanu naših poteškoća: preko 280 puta manja nego iznos emitiranih obveznica s kojim smo se nekidan tako radosno zadužili kao nikad u povijesti. Dakle, potrebno nam je preko 280 takvih lutrija da bismo pokrpali stare rupe i razderali nove.

Uza sve to nedavno se u Hrvatskoj razotkrila još jedna prijevarena, ona u kojoj su ulagači namamljeni poluistinama o Forexu. Što je uopće *Forex*? Logično bi bilo ne upuštati se u nj ako ne znamo njegove osnovne karakteristike. No, povijest pokazuje kako je needucirani i lakovjerni građanin koji ima nešto novca prilično laka meta za oštroumne opsjenare i varalice koji raspiruju njegovu pohlepu pričama ne o kruhu, već „o torti bez motike“.

Financijske piramide

Financijske piramide stari su tip prijevara u koju lakovjerni padaju svakodnevno. Nakon svih prošlih obmana opravdano je upitati se kako netko može iznova pasti u stupicu? Jednostavno: prevaranti su sve sofisticiraniji i svakim danom premazani novom masti, pa se lako zapetljati u mrežu laži ukoliko nema dovoljno opreza i kritičnosti. Primjerice, u Velikoj Britaniji 2001. godine kružila je piramida lukavo prozvana „Žene pomažu ženama“, koja je bila promovirana kao način pomaganja i solidarnosti sa „sestrama u potrebi“ u koju su se mogle uključiti isključivo žene. Prije par godina u Irskoj program investiranja (zapravo piramida) nazvan je „Sloboda“, a dio je tobože bio namijenjen oslobođenju sjeverne Irske od britanske vlasti (čak su se i osnovnoškolci uključivali!). I tako, kombiniranjem želje za novcem sa altruizmom i drugim motivima neprestano se stvaraju nove prijevara u novim oblicima.

Osnovni tip piramide djeluje na principu hijerarhije i regrutiranja: osoba treba angažirati dovoljan broj članova ispod sebe, a svi novouključeni (na najnižoj razini) uplaćuju na račun jednoga koji se trenutno nalazi na vrhu piramide. Kada vrh bude namiren razina se spušta i oni koji su donedavno bili drugi postaju prvi te očekuju uplate na svoj račun. Piramide u početku funkcioniraju, odnosno oni koji su ju započeli i koji su se među prvima uključili bivaju isplaćeni. To prevaranti dobro znaju: oni će svoj novac pokupiti i ispariti. No, s vremenom su osuđene na propast i u prosjeku 88% ljudi izgubi svoj novac.

Piramide se nastoje često prikriti i kamuflirati kao multi-level marketing (MLM) oblici poslovanja. MLM je legalna forma piramide u kojoj se prodaju stvarni proizvodi u organizaciji hijerarhijskog tipa, i poznate su svjetski uspješne MLM kompanije (npr. Avon, Tupperware, Amway, itd.). No, za razliku od MLM-a kod financijske piramide za uplaćeni novac ne dobiva se nikakav proizvod ili usluga.

Ponzijske sheme

Svjetski poznati prevaranti često uživaju naklonost gomile, prati ih aura simpatičnosti i mnogi ih promatraju kao dopadljive vražićke koji su iskoristili pretjeranu naivnost svojih žrtava, a žrtve „su si ionako same krive“. **Carlo Ponzi** jedan je od tih: talijanski doseljenik u Ameriku na prijelazu 19. u 20. stoljeće, već je na brodu kojim je dolazio prokockao svu ušteđevinu s kojom je pošao u novi svijet. Od perača suđa u restoranu (u kojem je i na podu spavao) napredovao je do upravitelja banke u vlasništvu zemljaka talijana. Kada je vlasnik uništivši banku pobjegao u Meksiko s novcem štediša, Ponzi je također zagrabilo u blagajnu za što je odslužio tri godine zatvora (majci u Italiju pisao je kako se zaposlio kao asistent čuvara zatvora).

S vremenom je došao do „odlične“ ideje koja nadilazi koncept piramide – stvorio je shemu u kojoj neprestano regrutirajući nove investitore može zaraditi spektakularne iznose, jasno ne trudbenim radom već varanjem.

Ponzijska shema sastoji se u slijedećem: voditelj izmišlja fantastični investicijski projekt i obećava ogromne prinose. Ponzi je uvjeravao u prinose od 20% za mjesec dana, 100% za 90 dana, itd. Namamivši nekoliko ulagača doista ispunjava obećanje svakom od njih i isplaćuje glavnici s kamatom, a zapravo investitoru A daje novac od investitora B, itd. Uvjerivši se i uvidjevši mogućnost enormne zarade investitori gotovo uvijek odlučuju ne povući novac, nego nastavljaju kod voditelja ulagati i glavnici i kamate (iako kamate zapravo ne postoje, ali oni to ne znaju). Povrh toga, oduševljeni visokim prinosima ulagači pričaju svojim prijateljima i poznanicima o ovom vebnom projektu, uvjeravajući ih da i oni ulože i oplode svoj novac, i tako zapravo indirektno rade za voditelja. Novi investitori donose svježi novac, i shema raste i širi se. Nakon određenog vremena voditelj diže sidro i nestaje na obzoru sa tuđim novcem, te obmana biva razotkrivena.

Od vremena prve Ponzijske sheme do danas razvilo se ogromno mnoštvo ovakvih oblika prijevara, a novi procvat došao je u suvremeno doba interneta. Ponzi vjerojatno nikada neće dobiti spomenik, ali ima satisfakciju da sve ove sheme nose ime po njemu.

Visok prinos bez rizika na Forexu?!

Investicijski programi visokog prinosa (*High Yield Investment Programs* - HYIP) su oblici ulaganja kod kojih su prinosi znatno viši nego oni koji se mogu dobiti redovnim putem (npr. u bankama za oročenje depozita). Većinom se odnose na projekte čija je infrastruktura bazirana na internetu, preko kojega voditelji HYIP-a prikupljaju članove i novac. Način na koji se prinosi ostvaruju često nije jasan što voditelji pravdaju poslovnom tajnom i potrebom skrivanja informacije od konkurencije, sve u interesu svojih investitora. Ipak, mnogi ne kriju kako su osnovni izvori zarade u trgovini nekretninama i na Forex tržištu.

Forex je skraćenica od *foreign exchange*; to je najveće i najlikvidnije tržište na svijetu. Ondje banke, središnje banke, korporacije, vlade, špekulanti, hedge fondovi i drugi kupuju i prodaju valute (devize), a dnevni prometi prelaze i 3 bilijuna dolara (brojkom: 3.000.000.000.000,00). Primjerice, svaki posao sa inozemstvom podrazumijeva zamjenu domaće za stranu valutu, što se odvija na Forexu. Forex nema fizičku lokaciju nego se trgovina odvija preko informacijskih sustava velikih svjetskih financijskih centara 24 sata dnevno. Prinosi koji se mogu ondje ostvariti su zaista visoki; logično – i rizici su visoki, odnosno mogućnost gubitka također je značajna. Mnogi HYI-programi deklariraju kako svoju zaradu ostvaruju na Forexu, što može ali i ne mora biti istina.

HYIP funkcionira prilično jednostavno: investitor se registrira putem interneta i otvara međunarodni transakcijski račun. Uplaćuje novac, i nakon određenog vremena pripisuje mu se kamata. Sve ovo može biti i sasvim legalno. No, postoje stotine ovakvih programa koji su razotkriveni kao najobičnije Ponzijske sheme. Dakle, poluistinama o Forexu prevaranti namamljuju ulagače na registraciju preko interneta u programe visokog prinosa, u početku im isplaćuju kamate i sve se čini divno i krasno, a nakon što se shema proširila

članovi u određenom trenutku uviđaju da su voditelji netragom nestali (s novcem, naravno). U ovo su se nedavno uvjerali i neki hrvatski ulagači uključeni u program koji je imao sjedište u Panami.

I prvog dana bi dobro, ali sedmog...

Bitno je uočiti da se i kod piramida, i kod Ponzijevih shema, i kod ilegalnih HYIP-ova profit doista isplaćuje u prvih par krugova, odnosno valova, dok se shema/program širi. Upravo iz ove činjenice sve ove prijevare crpe svoju uvjerljivost. No, nakon inicijalne euforije zbog ekstra prinosa najveći dio ulagača relativno brzo shvaća kako su izgubili sve.

Postoji mnoštvo načina kako uložiti svoj novac i vratiti ga s kamatama. Mali investitori ne žele biti izostavljeni iz "velikih igara" u kojima se obrću visoki prinosi, no za to je potrebna i adekvatna razina znanja. Upravo ovdje svoj prostor nalaze prevaranti: ondje gdje investitori žele zaigrati "veliku igru", ali o njoj ne znaju zapravo ništa. Poznata je prisposoba u kojoj je gospodar slugama dao talente (a talent je zapravo novac, i to mnogo novca) i očekivao od njih da mu novac umnože. Jedan od tih slugu vratio je 'u lipu' isto koliko je primio, na što gospodar veli kako je mogao barem uložiti novac kod novčara te bi po povratku „izvadio svoje s dobitkom“ (Mt 25, 27). Žrtve prijevare u raznim piramidama i shemama nalaze se na suprotnoj strani od 'lošeg sluga' – privučeni lažnim obećanjima o ogromnoj zaradi bez rada oni su htjeli mnogo za malo, ili nešto za ništa, ulagali su talente u ekspresne formule uspjeha i izgubili sve. Tražeći uvijek više postaju žrtve svog neznanja, a dobra edukacija i zdrava skromnost najbolja su prevencija prijevare.

U okvir:

Bernard Madoff – najveća prijevara ikad

Zasad najveću prijevaru u povijesti civilizacije koju je učinio jedan čovjek, u visini 65 milijardi dolara, izveo je Bernard Madoff, prethodno poznat kao „veliki filantrop i altruist“. U svoju Ponzijevu shemu koja bi vjerojatno opstala još dugo da nije došlo do svjetske financijske krize, uslijed koje se prošle godine srušila i razotkrila, uspio je uključiti vrhunske svjetske financijske eksperte, što pokazuje kako ne postoji imunost na obmanjivače.

U okvir:

Razlike između piramide i Ponzijeve sheme:

- većina Ponzijevih shema obećava prinos iz kojekakvih ezoteričnih investicijskih projekata. Ti projekti su najčešće misteriozni, teško shvatljivi, oslanjaju se na (inače zabranjene) povlaštene informacije, i slično. S druge strane, piramide

najčešće jasno deklariraju kako novac koji se isplaćuje dolazi od novih članova s najniže razine.

- u Ponzijevoj shemi postoji centar i čvorište s kojim sve žrtve komuniciraju; jedan voditelj prikuplja novac od svih. Kod piramida ne postoji jedinstveno središte, kada se vrh isplati slijedeći u nizu postaje vrhom, itd.
- Ponzijeve sheme mogu duže opstati od piramida jer se oslanjaju na to da ulagači ne povlače svoj novac, već ga reinvestiraju (drže kod voditelja). Piramide se relativno brzo urušavaju jer zahtijevaju eksponencijalan rast sudionika: ako svaki član mora dovesti šestero novih već na osmoj razini piramida bi trebala imati preko 1,6 milijuna sudionika.

U okvir:

Kako među legalnim HYIP-ovima prepoznati Ponzijevu shemu?

- po visini obećanih prinosa. Ako je ponuđen prinos od npr. 20% na *dnevnoj* osnovi, racionalan investitor mora se zapitati kako je tolika profitabilnost moguća, i odakle taj novac stiže.
- po visokim bonusima ako se privuku novi ulagači, odnosno visokim nagradama ako postojeći član dovede nove članove. Ovo indicira na vjerojatnost da se kamate isplaćuju iz glavnica koje uplaćuju novi članovi, odnosno da se radi o Ponziju.
- po nefunkcionalnim i nepreglednim web stranicama koje je teško koristiti i sa kojih je teško dobiti relevantne informacije. Voditelji/prevaranti znaju da će se program prije ili kasnije ugasiti i zato ne obraćaju pažnju na funkcionalni dizajn i informacijski sadržaj svojih web stranica.